

Łukasz Burkiewicz

<http://orcid.org/0000-0001-9115-0837>

Akademia Ignatianum w Krakowie

lukasz.burkiewicz@ignatianum.edu.pl

Grażyna Zajac

<http://orcid.org/0000-0001-7547-7135>

Uniwersytet Jagielloński

grazyna.zajac@uj.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2022.3601.01

Od Redakcji

Aktualny numer „Perspektyw Kultury” rozpoczynamy od bardzo smutnej informacji. W dniu 25 grudnia 2021 r. niespodziewanie zmarła dr Urszula Tes, znakomita filmoznawczyni, od długiego czasu związana z Instytutem Kulturoznawstwa Akademii Ignatianum w Krakowie. Nie byliśmy przygotowani na jej odejście i do tej pory trudno nam się z tym pogodzić. Jeszcze nie tak dawno rozmawialiśmy z Ulą o jej pomysłach stworzenia stałego działu filmoznawczego w „Perspektywach Kultury”. Pomimo że nie zdążyliśmy tego wprowadzić w życie, to chcielibyśmy w niedalekiej przyszłości powrócić do tego pomysłu i poświęcić jeden z numerów „Perspektyw Kultury” wspomnieniu dr Urszuli Tes oraz tak bliskiej jej sercu tematyce filmowej.

Tytuł przewodni aktualnego numeru brzmi *Imperium Osmańskie i Turcja – dzieje, literatura i kultura*. Idea takiej konstrukcji tomu ma nawiązywać do nadchodzącej rocznicy 100-lecia zniesienia sułtanatu (1.11.1922) i ustanowienia Republiki Turcji (29.10.1923), państwa zbudowanego na fundamentach chwiejącego się w posadach Imperium Osmańskiego.

Imperium Osmańskie trwało sześć wieków – od końca XIII stulecia do początku lat 20. XX w. – a Turcja jako państwo zaistniała dopiero w XX w., będąc organizmem uformowanym z osmańskiej państwowości i kultury. Także naród turecki jest rezultatem infiltracji się muzułmańskiego Orientu i judeochrześcijańskiej, śródziemnomorskiej Europy (Łątka, 2017). Genezy państwa osmańskiego należy jednak doszukiwać się znacznie wcześniej. W VI w. n.e. plemiona turkijskie zamieszkujące tereny na północ od chińskiego muru rozpoczęły pasmo podbojów, które zawiadły je daleko na zachód i doprowadziły do stworzenia jednego z największych imperiów w dziejach świata. Turcy, stopniowo posuwając się w kierunku zachodnim, porzucali swoje pierwotne animistyczne wierzenia pod wpływem różnych religii. Kiedy znaleźli się na terenach

kontrolowanych przez Arabów, zetknęli się z islamem, który przyjęli i który miał determinować ich kolejne podboje (Lewis, 1984).

Fundamenty państwa osmańskiego stworzył Ertugrul, pochodzący z plemienia turkijskich koczowników wasal panujących w Anatolii Seldżuków. Jego syn Osman – od którego imienia wzięła nazwę dynastia – od 1291 r. drogą podbojów zaczął powiększać terytorium swojego emiratu i to on stał się historycznym założycielem imperium. W połowie XVI w. Osmanowie władali państwem zajmującym niemal 15 tys. km², co odpowiada wielkości półtojej Europy (Łątka, 2017). Twórcą tego sukcesu był Sulejman II Wspaniały (1520–1566), a współcześni historycy określają ten czas „złotą epoką sułtana Sulejmana” (Inalcik, 2006). Już jednak za panowania jego syna Selima II (1566–1574) zaczął być dostrzegany kryzys, który w kolejnych wiekach rozwijał się konsekwentnie. W pierwszej połowie XIX w. car rosyjski Mikołaj I (1825–1855) nadał Imperium Osmańskiemu miano „chory człowiek Europy” (Kołodziejczyk, 2011). W końcu wiek XX to czas wielkich zmian dla Imperium Osmańskiego. Czołową postacią tego okresu był Mustafa Kemal, polityk i wojskowy, nazwany później Atatürkiem, czyli „ojcem Turków”, który doprowadził do przeistoczenia się państwa osmańskiego w nowoczesną republikę. Wspomniane już wcześniej zniesienie sułtanatu, a niedługo potem i kalifatu (3.03.1924), oraz proklamowanie Republiki Turcji przez Zgromadzenie Narodowe było początkiem szeregu reform. Atatürk stopniowo zmieniał kraj: wprowadzono kalendarz gregoriański (1925), skodyfikowano kodeksy prawne, alfabet arabski zastąpiono łańskim (1928), zastosowano dziesiętny system miar i wag (1933). Jednocześnie zniesiono sądy islamskie i dokonano reformy języka, usuwając z niego wiele zapożyczeń perskich i arabskich będących pozostałościami po wielkim imperium. Postępowała turkizacja języka, która obok praktycznego znaczenia posiadała również wymiar kulturowy i polityczny. Oczywiście idea przekształcenia byłego imperium w nowoczesną Turcję nie podobała się wszystkim mieszkańcom nowego państwa. Kemalizm, ruch chroniący idee Atatürka, już kilkakrotnie musiał być broniony przez armię (1960, 1971, 1980 i 1997). Ostatnia próba przejęcia władzy została podjęta w lipcu 2016 r.

Imperium Osmańskie, tak jak i Turcja, są – jak mało inne państwa – usadowione w tradycji historycznej Polaków. Z jednej strony budując naszą świadomość europejską opierającą się na długich walkach z ekspansją osmańską; bitwy pod Warną, Cecorą, Chocimiem, odsiecz Wiednia, w końcu Parkany i Podhajce. Tam realizowała się idea Polski jako „przedmurza chrześcijańskiej Europy”. Z drugiej strony funkcjonuje legenda o tym, że Turcy nie uznali rozbiorów Rzeczypospolitej, a w Imperium Osmańskim rzeczywiście schronienia szukała liczna emigracja polska, jak

Józef Bem, Marian Langiewicz, Karol Brzozowski, Władysław Jabłonowski, Antoni Iliński, Konstanty Borzęcki i in. (Łątka, 2001).

Należy również choć wspomnieć o badaniach nad dziejami Imperium Osmańskiego i Turcji w Polsce. Pierwsza syntetyczna praca wyszła spod pióra historyka Jana Reychmana (1973), co prawda już niezbyt aktualna i naszpikowana serwitutami ideologicznymi, szczególnie w sprawach dziejów najnowszych. Nowe i zrewidowane spojrzenie na dzieje osmańskotureckie prezentują prace podejmowane przez Dariusza Kołodziejczyka (2000; 2011) oraz Jerzego S. Łątkę (2017)¹. Schyłkiem Imperium Osmańskiego zajmuje się Tomasz Wituch (1980), a Kazimierz Dopierała emigracją polską w Turcji w XIX i XX w. (1988). Oczywiście to tylko badacze głównego nurtu, nie można zapominać o kilkunastu innych polskich historykach i turkologach, którzy podejmują niejednokrotnie bardzo ciekawe epizody z dziejów polsko-tureckich relacji (m.in. Nykiel, 2020). Należy również wspomnieć o współpracujących od dawna z „Perspektywami Kultury” pracownikach Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, z tamtejszą turkologią na czele, którzy także oddali teksty do aktualnego numeru czasopisma (turkolodzy Ewa Siemieniec-Golaś, Grażyna Zajac, Sylwia Filipowska²). Kwestami tureckimi w wiekach średnich i wczesnej epoce nowożytnej zajmują się też naukowcy z Akademii Ignatianum w Krakowie. Co ważne, na łamach „Perspektyw” publikowali ponadto w przeszłości badacze z Turcji (Arık, 2020).

W dziale tematycznym znalazło się dziewięć tekstów badaczy z różnych ośrodków, reprezentujących szerokie spektrum dyscyplin naukowych. Oczywiście tych dziewięciu badaczy w żaden sposób nie jest w stanie oddać całościowego obrazu dziejów, charakterystyki literatury i kultury Imperium Osmańskiego i Turcji, ale bez wątpienia ich teksty oddają pokłon wielowiekowemu kontaktom pomiędzy Osmanami i Turkami a Polakami.

Piotr Wróbel, mediewista z Uniwersytetu Jagiellońskiego, przedstawia w swoim artykule ostatnie lata życia Hürrem, znanej w zachodnich źródłach jako Roksolana. Bez wątpienia jest to jedna z najbarwniejszych postaci związanych z dziejami państwa osmańskiego i w tym kontekście Turcji, która również na trwałe weszła do europejskiej kultury. Kolejny artykuł autorstwa Janusza Smołuchy (AIK) powraca do istotnej w dziejach Europy kwestii roli Polski jako przedmurza chrześcijaństwa i unii z Kościołem prawosławnym. Autor omawia to zagadnienie w kontekście podbojów osmańskich i analizuje wydarzenia, które spowodowały, że tego określenia zaczęto używać w stosunku do Królestwa Polskiego.

---

1 Jerzy S. Łątka jest autorem kilkudziesięciu prac naukowych i popularnych z zakresu dziejów Imperium Osmańskiego i Turcji.

2 Patrz bibliografia.

Dodatkowo przyjęta przez Polskę rola przedmurza chrześcijaństwa zaangażowała Stolicę Apostolską do pozyskania do idei wojny z Portą Wielkiego Księstwa Moskiewskiego, ale także skupiła uwagę papieżstwa na prawosławnych mieszkańcach Rzeczypospolitej, co doprowadziło do zawarcia unii kościelnej w Brześciu (1596). Następny artykuł Łukasza Burkiewicza (AIK) omawia wojnę o Cypr toczoną pomiędzy Imperium Osmańskim a Wenecjanami. Wojna, która rozpoczęła się w 1570 r. lądowaniem oddziałów osmańskich na Cyprze, zakończyła się zajęciem wyspy przez Turków. Zwycięska bitwa pod Lepanto (1571) nie pozwoliła odzyskać Wenecjanom kontroli nad Cyprem, który na następne trzydzieści lat przyjął rolę mało istotnej prowincji w granicach coraz słabszego imperium. Hieronim Kaczmarek (PAN) przedstawia działalność Władysława Kościelskiego na terenie Imperium Osmańskiego. Artykuł omawia fragment barwnego życia i działalności Kościelskiego, znanego również jako Sefer Pasza, który był dowódcą wojsk osmańskich, politykiem, ale także hodowcą koni arabskich i mecenasem sztuki. Turkolog Grażyna Zajac (UJ) w swoim tekście przenosi nas do Berlina lat 30. XX w., który opisuje oczyma młodej Turczynki, późniejszej wybitnej aktorki teatralnej, reżyser i wykładowczyni sztuki teatralnej na uczelniach w Turcji i USA, Şirin Devrim. Jej wspomnienia z okresu pobytu w Berlinie, stolicy nazistowskich Niemiec, są cennym źródłem wiedzy o państwie Adolfa Hitlera. Kolejny tekst autorstwa Karoliny Olszowskiej (UJ) porusza kwestie związane z kształtowaniem się tureckiej sceny politycznej w latach 1938–1950, czyli od momentu śmierci Atatürka do roku utraty władzy przez rządzącą od 1923 r. Partię Ludowo-Republikańską. Z kolei Ewa Siemieniec-Gołaś (UJ) przenosi nas w świat tureckiej kuchni, która jest swoistym kulturowo-językowym tygłem, reprezentującym różne nacje tworzące na przestrzeni wieków wieloetniczne państwo osmańskie. Dorota Haftka-Işik (UW) omawia problematykę społeczną wyłaniającą się z dwóch przetłumaczonych na język polski powieści współczesnego pisarza tureckiego Hakana Gündaya (*Mało* i *Jeszcze*). Przedstawiając wybrane problemy (dramat uchodźców, rodzina patologiczna, korupcja, nieletnie panny młode, przemoc, prostytutka), autorka maluje szokujący obraz niewielkiej części społeczeństwa tureckiego. Trzeba tu zaznaczyć, że Günday, zaliczany do transgresyjnego nurtu *yeraltı edebiyatı* (literatura podziemna), preferuje opisywanie patologii społecznych, półświatka, marginesu, ludzi niedostosowanych społecznie i nie należy tego bardzo negatywnego obrazu mieszkańców Turcji odnosić do całego narodu. W ostatnim tekście działu tematycznego Hilal Oytun Altun (UJ) podjęła się zagadnienia reformy języka tureckiego. Artykuł ma charakter językoznawczego studium, opartego na analizie dokładności semantycznych tekstu w języku osmańsko-tureckim i odpowiadającego mu tekstu w zmodernizowanym języku tureckim.

W stałym dziale „Zarządzanie i Marketing” pojawił się tekst dwóch badaczek: Agnieszki Knap-Stefaniuk (AIK) oraz Wioletty Karny (UJ). Autorki omawiają rolę zarządzania talentami w zarządzaniu współczesnymi hotelami. Jest to istotne zagadnienie z uwagi na dynamicznie zmieniające się środowisko pracy w branży turystycznej, szczególnie w hotelarstwie, gdzie właściwie wdrożona koncepcja zarządzania talentami ma istotny wpływ na długoterminowy rozwój podmiotów w branży.

W dziale „Varia” znajduje się sześć tekstów. W pierwszym artykule Regina Renz (UJK w Kielcach) opisuje znaczenie religii rzymskokatolickiej dla społeczności lokalnej w okresie międzywojennym, co obrazuje na przykładzie diecezji kieleckiej. Celem kolejnego tekstu w dziale „Varia”, autorstwa Wiktora Szymborskiego (UJ), było ukazanie potencjału dydaktycznego przedmiotów zaliczanych do tzw. sztuki okopowej, czyli – podążając za definicją – wszystkich przedmiotów wykonanych przez żołnierzy, jeńców bądź cywilów z materiałów używanych przez wojsko w miejscu lub czasie związanym z konfliktem zbrojnym. Postać planetnika w dawnych wierzeniach ludowych i świadomości współczesnych górali zagórzańskich stała się tematem artykułu nadesłanego przez Łukasza Zapałę (PPUZ w Nowym Targu). Autor dokonał charakterystyki tychże wierzeń oraz zbadał stan wiedzy na temat planetnika wśród współczesnych Zagórzan. Następna autorka, Kamilla Terminińska (UŚ), w swoim tekście podjęła się dyskusji nad problematyką przekładu hebrajszczyzny biblijnej. Autorka zwróciła uwagę na stosunkowo skomplikowane zasady związane z tłumaczeniem pierwszych tekstów powstałych w języku hebrajskim. Generał Bolesław Michał Nieczuja-Ostrowski stał się bohaterem tekstu Jana Wnuka (UPJPII w Krakowie). Autor tekstu przedstawia sylwetkę przedwojennego oficera Wojska Polskiego, dowódcy wojskowego, bohatera i obrońcy Polski, który nadal pozostaje niezbyt dobrze rozpoznawalny dla szerszego czytelnika. Historia jego życia – stosunkowo długiego (generał przeżył 100 lat) – jest naznaczona ważnymi dla Polski wydarzeniami: kampania wrześniowa, walka w podziemiu w czasie okupacji, w końcu prześladowania po 1945 r. zakończone wyrokami śmierci zamienionymi na długoletnie więzienie. W ostatnim tekście w tym dziale zatytułowanym „Pogrzeb Irzykowskiego wobec młodopolskiej niezrozumiałości” Dorota Dąbrowska (UKSW) podejmuje dyskusję nad stosunkiem Karola Irzykowskiego do charakterystycznej dla Młodej Polski estetyki wieloznaczności i enigmatyczności. Numer zamyka przygotowane przez Agnieszkę Januszek-Sieradzką (KUL) sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Człowiek w niewoli uczuć. Przyjaźń, miłość, nienawiść w Czechach i w Polsce w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej”, która odbyła się we wrześniu 2021 r. w Raciborzu.

Życzymy pożytecznej naukowo, a zarazem przyjemnej lektury.

Łukasz Burkiewicz
Grażyna Zajac

BIBLIOGRAFIA (wybrana)

- Arık, S. (2020). Pierwszy admirał tureckiej marynarki wojennej: Czaka Bej. *Perspektywy Kultury*, 31 (4), 61–76.
- Dopierała, K. (1988). *Emigracja polska w Turcji w XIX i XX wieku*. Lublin: Wydawnictwo Polonia.
- Filipowska, S. (2020). Mavi Sürgün Halikarnasa Balıkcısı jako świadectwo reporterskiego odkrywania Morza Śródziemnego dla literatury tureckiej. *Perspektywy Kultury*, 30 (3), 229–242.
- Filipowska, S. (2021). Radiowy reportaż z podróży profesora Tadeusza Kowalskiego do Turcji w 1927 roku. *Perspektywy Kultury*, 35 (4), 153–166.
- Inalcik, H. (2006). *Imperium Osmańskie: Epoka klasyczna 1300–1600*. Przekł. J. Hunia. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kołodziejczyk, D. (2000). *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th – 18th Century). An Annotated Edition of ‘ahdnames and other Documents*. Leiden–Boston: Brill.
- Kołodziejczyk, D. (2011). *Turcja*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Lewis, R. (1984). *Życie codzienne w Turcji osmańskiej*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Łątka, J.S. (2001). *Odaliskij, poturczeńczy, uchodźcy. Z dziejów Polaków w Turcji*. Kraków: Universitas.
- Łątka, J.S. (2017). *Turcja*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Nykiel, P. (2020). *Mahometanie Wernyhory. Turcy na froncie galicyjskim w latach 1916–1917*. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Reychman, J. (1973). *Historia Turcji*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Siemieniec-Gołaś, E. (2020). Orientalista – Aleksander Chodźko i jego wkład w popularyzację języka tureckiego. *Perspektywy Kultury*, 31 (4), 29–42.
- Yazman, M.Ş. (2016). *Gdzież jest ta Galicja panie dowódco? Mehmeçik w Europie. Turcy na froncie galicyjskim 1916–1917*. Przedmowa, redakcja naukowa, przypisy, aneksy i indeksy P. Nykiel. Kraków–Międzyzdroje: Wydawnictwo Arkadiusz Wingert.
- Wituch, T. (1980). *Tureckie przemiany. Dzieje Turcji 1878–1923*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zając, G. (2020). Hikmet Afif Mapolar: rzecz o polowaniu na ośmiornice. *Perspektywy Kultury*, 30 (3), 243–256.
- Zając, G. (2021). Świat anatolijskich Ormian w opowiadaniach Hagopa Mintzuriego. *Perspektywy Kultury*, 32 (1), 79–98.